

SZILÁGYI MÁRTON

Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna Mária irodalmi szalonja: legenda és valóság

Mezei Márta emlékének¹

Beleznayné Podmaniczky Anna Máriát az intézményesülni kezdő magyar irodalom egyik első mecénásaként őrzi az irodalmi emlékezet. Pedig az ő állítólagos 18. század végi, pesti irodalmi szalonja kapcsán komolyan vehető forrásunk alig van, így konkrétan és adatszerűen aligha állítható erről az informális intézményről bármi is, mégis gyakran említik tényként ezt a helyet és alkalmat a korszakról szóló irodalomtörténeti szakirodalomban. Mondhatnánk, ami mégis a legerőteljesebben megőrizte az emlékét, az az 1794–1795-ben három számot megért magyar nyelvű folyóiratnak, az Urániának az ajánlása. Persze ez sem túl konkrét, mi több, a szöveg egyáltalán nem nevezi meg a címzett érdeként a szalont, csupán a következő részbe láthatjuk bele ezt a képződményt: „Kinek. / helyes. Ízlését. / fel-emeltt. Munkáiban. / betsüli. az. Esmérő. / Nagy. Szívét. / sok. fel-segéltt. Érdem. / háláadóan. tiszte. / Házát. / a'. tiszta. Vidámság'. Hajlékát. / a'. tsinos. Társalkodás'. Piattzát. / a'. Haza-fi. / nemes. Kérkedéssel. mutatja. / és. Örömmel. keresi. / Az. Idegen.”² Ha ettől a nehezen értelmezhető, enigmatikus utalástól eltekintünk, akkor a folyóirat ajánlása hiány nélkül beilleszthető a főúri mecénásoknak szóló dedikációk közé, amely még a 18. század végén is formulaszerűen ismétlődő elemekből állt össze, s a megfogalmazás tipikussága mögött aligha vagy csak igen nehezen fedezhetők föl a megtisztelés okainak eltérő lehetőségei.³ Ebből a dedikációból nem tudjuk meg azt sem, hogy Beleznayné Podmaniczky Anna Mária anyagi támogatását oda kell-e értenünk az Uránia mögé – más adatunk pedig nincs a folyóirat gazdasági hátterére, így sem állítani, sem cáfolni nem tudjuk ezt a felsejülő kapcsolatot. Egy dolog lehet csupán biztos: a folyóirat két szerkesztőjének, Kármán Józsefnek és Pajor Gáspárnak a kapcsolatrendszerébe ezek szerint beletartoztak a Podmaniczkyak is.

* A szerző az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének tanszékvezető egyetemi tanára. A tanulmány az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében készült (vezetője Debreczeni Attila), és az OTKA K 108831. sz. pályázat támogatásával jött létre.

1 Mezei Márta hívta fel a figyelmemet annak idején egy, az Uránia újrakiadásáról írott kritikájában, hogy a jegyzetekben nem szenteltem kellő figyelmet a folyóirat és Beleznayné kapcsolatának: It, 82(2001), 472–476. Igaza volt. A hiányt most megpróbálom pótolni, s ezt a kísérletemet az ő emlékének ajánlom.

2 Szövegét lásd a folyóirat kritikái kiadásában: *Első folyóirataink: Uránia*, szerk. SZILÁGYI Márton, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999 (Csokonai Könyvtár: Források, 6; a továbbiakban: *Uránia*), 9–12.

3 A hagyomány korábbi rétegeiről lásd PESTI Brigitta, *Dedikáció és mecénatúra Magyarországon a 17. század első felében*, Bp.,–Eger, Kossuth–EKF, 2013.

E kapcsolatrendszer szerencsére jobban megismerhető, bár adataink itt is igen csak töredékesek. Kármán családját és a Rádayakat több nemzedékre visszanyúló familiárisi-patrónusi viszony fűzte össze. Kármán József nagyapja, Kármán András minden bizonnyal Ráday Pál költségén vagy támogatásával volt peregrinus Utrechben, s aztán lelkészként ő is temette el Rádayt. A losonci gimnázium igazgatójává vált Kármán András ott volt Ráday Pál özvegyének, Kajali Klárának a temetésén is a szónokok között. Kármán András gyermekei szintén egy Rádaynak (Ráday Gedeonnak) a támogatásával jutottak ki peregrinációba. A két fiú közül András az apját követte a losonci gimnázium élén, József pedig losonci prédikátor lett. Id. Kármán József 1792-es nemesítése is nyilván Ráday Gedeon támogatásával volt lehetséges – legalábbis igen feltűnő, hogy a Kármánok megnevesítése mennyire párhuzamosan zajlott le a Rádayak főnemessé válásával.⁴ Ennek a családi kapcsolatnak megvolt a jelentősége Kármán József életében is, hiszen az ő pályája is a köznemességből immár az arisztokráciába emelkedő Ráday család kapcsolatrendszerében indult el.⁵ A témát jól összefoglaló Gálos Rezső 1954-es könyve óta fölbukkant ehhez egy újabb adat is. Régóta ismeretes tény, hogy Kármán közreműködött valamilyen formában az Első Magyar Játékszíni Társulat körül,⁶ de immár arra is van egykorú levéltári dokumentum, hogy ekkortájt a színész-társulatban „ViceDirector”-nak nevezték. Márpedig ez a minősítés szinte formalizált, a struktúrába is beilleszkedő közreműködést sugall (III.) Ráday Pál, a társulat támogatója és igazgatója mellett.⁷

Emellett a Kármánra vonatkozó, aprócska adatok közül említendő még a Prónayakkal való dokumentálható kapcsolat (egy véletlenül fönmaradt, pár soros Kármánlevél emlegeti például az acsai szép napok emlékét). Ez az ismeretség egyébként az Uránia előfizetési listáján is megmutatkozik.⁸

Ha ezeket az adatokat egymás mellé rendezzük, akkor a Pest megyei protestáns főnemesség három meghatározó családjához (Ráday, Podmaniczky, Beleznay) jutunk el mint az Uránia szerkesztői körül felrajzolható kapcsolatrendszer elemeihez. Ráadásul úgy tűnik, ez a fajta ismeretségi és kapcsolati háló inkább Kármánhoz köthető, s nem

4 Máig érvényes módon foglalta össze ennek kapcsolatnak a legfontosabb tényeit: GÁLOS Rezső, *Kármán József*, Bp., Művelt Nép, 1954, 141–150.

5 Lásd az újabban megjelent tanulmánykötetet: *A Ráday-család a magyar kultúrában: 300 éve született Ráday Gedeon*, szerk. BEREZC Ágnes, Bp., Ráday Gyűjtemény, 2014 (A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai, 10).

6 „Oly állapotban vala Gróf Rádai Pál Igazgatása alatt a' Játzó Társaság, hogy azt méltán egy dülő építményhez lehetett hasonlítani, mellyet hogy a' végső omladéktól meg-mentsen, aztat Kármán Jósef Úr vállalival támogatta. Ezen másutt említett jó szívű Hazafi, gyakorta a' Gróf Igazgatónak, kit olykor házi kötelességei Pestről el-távoztatattak [!], a' Társaságnál személyét viselte.” ENDRÓDY János, *A' magyar játék-szín*, II, Pest, Trattner, 1792, XLI.

7 Erre lásd SZILÁGYI Márton, *Adalékok Kármán József és az Első Magyar Játékszíni Társulat kapcsolatához: Ismeretlen Kármán József-szöveg Sehy Ferenc hagyatékából = Kolligátum: Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére*, szerk. DEVESCOVI Balázs, SZILÁGYI Márton, VADERNA Gábor, Bp., Ráció, 2007, 412–423, különösen: 423.

8 Egy rövid, ezt bizonyító udvariassági levélkét idéz: GÁLOS, *i. m.*, 179. A folyóirat első számához csatolt előfizetési listán egyébként két Prónay lány szerepel: „Báro Pronay Priska és Honorata Kisasszonyok”. *Uránia*, *i. m.*, 22.

a másik szerkesztőhöz, Pajor Gáspárhoz. Az 1795 után Pest megyében, Szentendrén letelepedő Pajor későbbi életéről ugyanis viszonylag sok mindent tudhatunk, s az a feltűnő, hogy körülötte a későbbiekben egyáltalán nem ragadható meg a Pest megyei protestáns arisztokráciával való kapcsolattartás.⁹ Az arisztokratává válás mindegyik itt emlegetett család esetében újkeletűnek tekinthető: Ráday Gedeon 1782-ben lett báró, 1792-ben gróf; a Podmaniczkyakat szintén 1782-ben emelték bárói rangra; a Beleznyayak 1800-ban szerezték még a bárói címet, s 1805-ben a grófit.¹⁰ Tehát nem tradicionális arisztokrata családookról van szó, hanem a köznemesi státuszból éppen ezekben az években kiemelkedő famíliákról, s ilyenformán a Beleznyayné nevéhez köthető szalon is inkább köznemesi normákból látszik levezethetőnek, s nem a főúri szokásrend vagy mentalitás kísérőjelenségeként.

A Beleznyayak felemelkedése Beleznyay János altábornagy katonai sikereivel kezdődött, s komoly lökést adott neki a fiú, Beleznyay Miklós tevékenysége: először ugyancsak a katonai szolgálat, majd utóbb a magyar református egyház főgondnokaként kifejtett munkásság. Beleznyay Miklós unokaöccse, Sámuel könyvgyűjtőként is ismert volt: könyvtárát 1795-ben bocsátották árverésre.¹¹ A családról való részletesebb ismereteink egyik forrása a nyomtatásban hozzáférhető temetési búcsúztatók anyaga.¹² Ezek közül is a két, Beleznyay Miklós temetésére készített nyomtatvány méltó figyelemre.¹³ Az elsőből, amely Beleznyay Mihálynak, a fivérnek a búcsúverse, jó képet kaphatunk arról, hogy a család milyen komoly beágyazottsággal rendelkezett a korabeli fő- és köznemességbe: a rokonságba tartoztak többek között a Grassalkovichok és az Orczyak is. Ezek után a Podmaniczkyakkal való összeházasodás sem tekinthető véletlennek és esetlegesnek, a Pest megyei protestáns főnemesség egyik gyakori stratégiájáról van szó.¹⁴ Beleznyay Miklós 1787-es halála után az özvegye Pestre költözik – s aztán állítólag

9 Erre lásd a következő életrajzi áttekintést: SZILÁGYI Márton, *Az irodalmi ambícióktól a társadalmi beépülésig: Pajor Gáspár életpályája* = Sz. M., *Határpontok*, Ráció, Bp., 2007, 29–58. Az újabb eredményekről: Uő, *Egy különös házasság Szentendrén: Pajor Gáspár konfliktusai egy levéltári forrás tükrében*, Studia Comitatusia: A Ferenczy Múzeum Évkönyve, ú. f., 1(2014), 9–16; BALOGH Piroksa, SZILÁGYI Márton, *Pajor Gáspár beadványa Pest vármegyéhez 1799-ből, uo.*, 207–227.

10 Erre lásd KERÉNYI Ferenc, *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)*, Bp., Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2002, 18–24.

11 BARCZA József, *Egy felvilágosodás kori magyar főúri könyvtár árverése*, MKsz, 82(1966), 145–152.

12 MERÉNYI-METZGER Gábor, *A Beleznyay család tagjairól megjelent sírversek és temetési gyászbeszéddek*, MKsz, 113(1997), 322–326.

13 *Búcsúztató versek[.]* mellyeket néhai M. B. test-vér bátyjának, méltóságos generális Beleznyay Miklós úrnak utolsó tisztességének meg-adására kevés órák alatt készített Beleznyay Mihály Obrist leitinánd 's mellyeket ugyan Pilisen az Évangyélíkusok Templomiban Bőjt-elő Havának Xidik napján MDCCCLXXXVIIedik esztendőben élő nyelvel el-mondott TÜRÖS Péter az Ó-Budai Reformáta Eklé'siának Prédikátora, Győr, Streibig Jó'sef betűivel, [1787]; *Halotti prédikáció*, mellyet néhai méltóságos generális Beleznyay Miklós úrnak, a' Duna-melleyéki Venerábilis Superintendenztiának Fő Curátorának, utolsó tisztességének meg-adására, Bőjt elő Havának Xidik Napján MDCCCLXXXVIIedik esztendőben Pilisen, az Évangyélíkusok Templomában, nagy számú Nemességnek, 's minden renden lévő Halgatónak jelen létekbén élő nyelvel el-mondott PÉTZELI Jó'sef Rév-Komáromi H. C. lévő Prédikátor, Győr, Streibig Jó'sef betűivel, [1787] (a továbbiakban: PÉTZELI).

14 Erről bővebben KERÉNYI, *i. m.*, 18–19.

itt, a pesti házban alakul meg a szalon, amelyre az Uránia ajánlása vonatkozik. Vagyis Beleznayné szalonja már nem a Pest megyei protestáns arisztokráciának Pest körüli „gyűrű”-jében képzelendő el (a Rádayak péceli, a Prónayak acsai, a Podmaniczkyak aszódi, a Beleznayak pilisi és a Rudnyánszkyak vácdukai kastélyai, amelyek mind 18. századiak, egy szuburbiumként elgondolható hálózatot alkottak).¹⁵ Mégis az immár városi szalonról inkább legendák vannak forgalomban: az Uránia megalapításának problémájához hozzákapsolva bukkan föl például az a soha nem adatolt állítás, hogy éppen itt születik meg a folyóirat alapításának ötlete. Ennek a kijeletésnek a státusza és hitelessége onnan ítélhető meg, ha végigkövetjük az útját az első említéstől az öntudatlan átvételeken át a közhellyé szilárdulásig. Jól beleillik ugyanis abba vélekedésbe, hogy az Uránia a Pest megyei protestáns főnemesség körében született meg. Igaz, ennek ellentmond, hogy az előfizetők listája némileg másról árulkodik (vannak ugyan benne Pest megyei protestáns arisztokraták, de azért nem túl nagy számban, mi több: sem Podmaniczkyakat, sem Rádayakat nem találunk itt), s a folyóirat valóban dokumentálható, egyetlen anyagi támogatása sem ilyen körből érkezik majd, hanem a katolikus gróf Festetics Györgytől.¹⁶

A szalon emlegetése a szakirodalomban ahhoz is hozzákapsolódik, hogy a folyóiratot a nőknek szánták. Ez sem látszik kételymentes összefüggésnek: a folyóirat nőket megszólító jellege ugyanis egyfelől ideologikus szándéknak tűnik, s nem a valós, női olvasókat megcélzó szerkesztési elveken alapul, másfelől pedig felbukkanása voltaképp korjelenség, amely a korszak német nyelvű folyóiratait ismerve nem egyedülálló.¹⁷ Ha megnézzük ezeknek az igencsak sokáig forgalomban lévő, Waldapfel József kiváló könyvén át¹⁸ egészen Fábri Annának a magyar szalonéletről szóló monográfiájáig¹⁹ elérő elképzeléseknek az eredetét, akkor azt látjuk: Toldy Ferenc 1843-as, Kármánt újrafelfedező és kánonba iktató előadásában még nyoma nincs ennek az állításnak.²⁰ Toldy legfőbb informátorának, a Kisfaludy Társaság 1840-es évekbeli elnökének, Schedius Lajosnak a hagyatékában egyetlen, Kármánra és Urániára vonatkozó feljegyzése maradt fenn, de ebben sincs nyoma efféle utalásnak.²¹ Az első dokumentálható felbukkanása Toldy 1854-es könyvében található,²² s innen szinte szó szerinti formában került át 1867-es irodalomtörténetébe, ott már gyönyörűen kiépült formában – s persze úgy, hogy nem tudni, ugyan mi lehetett Toldy forrása ehhez az állításhoz:

15 Erről bővebben *uo.*, 19.

16 Az erről árulkodó perdöntő forrás: KOSTYÁL István, *Kármán József levele gróf Festetics Györgyhez az Urániáról*, OSZK Évkönyve, 1959 (1961), 316–320.

17 SZILÁGYI Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998 (Csokonai Könyvtár), 285–286. Lásd még DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Bp., Universitas, 2009, 429–487.

18 WALDAPFEL József, *Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780–1830*, Bp., MTA, 1935, 98–108.

19 FÁBRI Anna, *Az irodalom magánélete: Irodalmi szalonok és társaskörök Pesten*, Bp., Magvető, 1987, 73–79.

20 D. SCHEDEL [TOLDY] Ferenc, *Kármán J. és Fanni emlékezetek = KÁRMÁN József írásai és Fanni hagyományai*, kiad. D. SCHEDEL [TOLDY] Ferenc, Pest, 1843; a szöveg elemzése: SZILÁGYI, *Kármán József...*, i. m., 15–26.

21 *Vö. uo.*, 27–56.

22 TOLDY Ferenc, *A magyar költészet története*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1854, II, 218–220.

Messzeható eszme volt az, uraim, melyet Kármán József egy emlékezetes írói estvélyen indítványozott Schedius Lajosnál 1793-ban: Pestnek irodalmi központtá tétele. [...] Az eszme jónak találtatott elméletben, de ki legyen az egyesítő. Az indítványozó lelkes fiatalembernek ismertetett, a fényes házak szerették mint világ fiát, de írói tehetségét nem ismerték. Nem csatlakozott senki Schediuson és Pajoron kívül, kik az irodalomban magok is még nevetlenek, mint ő. De generális Belezsnayné mélyebben nézett az érett lelkű ifjába, mint a tekintélyes férfiak, és segedelmét ígérte.

S Toldy szerint ezután alapított meg az Uránia.²³ Itt van meg először minden olyan elem, amely azután tényként épült be a szakirodalomba: a Schedius Lajosnál bejelentett szándék, amely természetesen Kármánhoz kötődik (noha amúgy két szerkesztője volt az Urániának), s mivel ehhez nem lehetne hozzákapcsolni Belezsnayné szalonját, ott van a második fázis is, amikor Belezsnayné felkarolja az ötletet. Az persze erősen zavaró lehet, hogy Toldy mindezzel nem az 1843-as újrafelfedezés alkalmával áll elő – amikor a lehetséges tanúk közül legalább Schedius Lajos életben van, s így föl lehetne tételni személyes hitelét az állítás mögött –, hanem jóval később, amikor már senki sem tud kezeskedni a közlés igazságtartalmáért. S ha ez a kétely nem lenne elegendő: az is zavarba ejtő kissé, hogy az ilyenformán mecénásként feltűnő Belezsnayné körül általában semmiféle kulturális törekvésnek az anyagi támogatását nem tudjuk kimutatni, vagyis hozzá eleve nem kapcsolódik olyan kulturális mecenatúra, amelybe az Uránia támogatása beleférne. Egyetlen ennek ellentmondó nyomunk van, ám az is csak látszólagos: Kazinczy 1790-es *Hamlet*-fordításának az előszava említi Belezsnayné, aki kedveli a tudományokat, s ha a magyar nyelv gazdajaként feltűnő színjátszás megerősödik, reménybeli támogató lehet.²⁴ Tehát ez a szöveghely is csupán mint majdan lehetséges mecénást emlegeti az özvegyet. Sőt, attól a Pest megyei, protestáns főnemesi körtől, amely még köznemesi mentalitásban nevelkedett, idegennek látszanak az efféle gesztusok. Noha a Rádayaknál (sőt még Belezsnay Sámuelnél is) megragadható egyfelől a könyv- és éremgyűjtés mint szenvedély, illetve a fiatalabb nemzedékben már ott van a színház támogatása (mint III. Ráday Pálnál), de magyar nyelvű folyóiratok pénzelése még ott sem fordul elő.²⁵ Egyáltalán nem meglepő, hogy az Uránia anyagi támogatása dokumentálhatóan gróf Festetics György esetében figyelhető meg, ugyanis abba az egészen más típusú kulturális mecenatúra-felfogásba, amelyet ő képviselt,²⁶ ez valóban teljes mértékben beleillett. S innen nézvést nem tűnik véletlennek, hogy az Uránia

23 TOLDY Ferenc, *A magyar költészet története: Az ősidőktől Kisfaludy Sándorig (1867)*, kiad. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi, 1987, 308–309. Az állítás szinte szövegszerűen megismétlődik a következő tanulmányában is: Uő, *Irodalmi társasköreink emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károlyig*, BpSzemle, 3(1875), 8/XVI, 3. Erre Főrizs Gergely figyelmeztetett, segítségét köszönöm.

24 „[...] két gazdag, és a tudományokat annyira betsülő Özvegy, ZICHYNE' s Generalis BELEZSNAYNÉ, egy PIRKERIG: *Őnállóan megjelent fordításkötetek*, s. a. r. BORBÉLY Szilárd, BODROGI Ferenc Máté, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (Kazinczy Ferenc Művei), 195. Kiemelés és kihagyás az eredetiben.

25 SZILÁGYI, *Egy különös házasság...*, i. m., 43–45.

26 Erről alapvetően lásd KURUCZ György, *Keszthely grófja: Festetics György*, Bp., Corvina, 2013.

ajánlása sem céloz Beleznayné emlegetésekor az anyagi támogatás megköszönésére – mert ilyen talán nem is volt. Amennyire persze ez egyáltalán megítélhető.

Toldy novellisztikussá kerekített, s leginkább a tőle megfogalmazott nagy irodalomtörténeti vízió koherencia-igényéből levezethető állításai komoly karriert futottak be a szakirodalomban. Említhetnénk akár Vay Sarolta novellisztikus fikcióját is.²⁷ Ám még voltaképp Fábri Anna egyébként hézagpótló monográfiájának vonatkozó fejezetét is a Toldy megalapozta elképzelés nagy fantáziával megalkotott kitöltése és továbbszínezése határozta meg. Fábri kiváló korismerettel azt is megpróbálja megadni, hogy ha már volt szalon, akkor kiknek kellett ott bizonyosan felbukkanniuk – s ezek után a 18. század végének számos olyan figuráját képes megnevezni, akik „talán” ott voltak.²⁸ Mindez azonban adatokkal nem bizonyítható, s itt sincs persze dokumentálva.

Mielőtt azonban megnyugodnánk abban, hogy Beleznayné szalonjáról csak a legendák állnak a rendelkezésünkre, s nincs semmi megfogható ismeretünk annak kereteiről és tartalmáról, érdemes számot vetni mégiscsak egy lehetséges forrással. Kazinczy Ferenc önéletrajzi feljegyzései és naplói, amelyeket immár kritikai kiadásban is használhatunk, ebből a szempontból is kiaknázandó kútfőt jelentenek. Jelentőségük annál is nagyobb, mert Kazinczy megjegyzéseinek egy része legalábbis pontosan datálható, egykorú feljegyzés, s nem utólagos visszaemlékezés. A *Pályám emlékezetének* vonatkozó része még egy kései visszatekintés összegzése, amely az 1790-es évre vonatkozik: „Sorba járánk a 'Nemzet' Nagyjait, kik viszont ebédjeikhez, vacsorájikhoz, táncaikra hívának-meg bennünket. Ezeknek számokba tartozik a' ki Pesten a' legszebb házat tartá, özvegy Generális Beleznay Miklósné, Báró Podmaniczky Anna-Mária. Ajtaja nyitva volt minden idegennek, minden földinknek, ha születés vagy érdem oda szólíthatá.”²⁹ Ha azonban elkezdjük áttekinteni Kazinczy naplófeljegyzéseit, sokkal részletesebb és érdekesebb összefüggésekhez juthatunk. Kazinczy 1783. augusztus 9-én rögzítette a következőt: „Pestre, hogy Beleznay Miklósné által Orczynál a' Vnótáriusságot keressem.”³⁰ Ez a dátum persze korábbi, mint az 1787-es megözvegyülés és a Pestre költözés, tehát itt nem is várható semmiféle lenyomata a szalonéletnek – azt viszont feltétlenül mutatja, hogy Kazinczy egy állás reménybeli megszerzése érdekében közbenjáróként

27 D' ARTAGNAN [VAY Sarolta], *Régi magyar társasélet*, I, Bp., Athenaeum, 1900, 162–168, különösen: 162–163.

28 Itt pl. ilyen, voltaképpen légből kapott, megragadó névsort olvashatunk: „De voltak még nála is érdekesebb vendégek, mint például gróf Néró, ez a külön, kvietált katonatiszt: Fekete János, aki Voltaire-rel levelezett, francia verseket írogatott, istentagadó volt és epikureista, cinikus és művelt, érdekes és megbotránkoztató társalgó. Gyakorta föltűnik a gróf egykori alkalmazottja, fiának nevelője, a tudós Koppi, a lelkes franciabarát, aki, hacsak lehet, a köztársaságiakra üríti poharát. Hajnalig ül a Beleznay-ház kártyasztalainál Berzeviczy Gergely, hogy azután másnap pénzkérő levelet írjon anyjának a messzi Kakaslovnícra.” FÁBRI, *i. m.*, 76–77.

29 Az idézet a *Pályám emlékezete* I. kidolgozásából való: KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (Kazinczy Ferenc Művei; a továbbiakban: PE), 521. Lásd még a mű egy későbbi kidolgozásából: *uo.*, 631. Ezt a részletet egyébként – értelemszerűen még más szövegkiadásból – FÁBRI Anna is idézte, *i. m.*, 74.

30 PE, 172.

tekinthetett Beleznaynéra (aki Orczy Lőrincnél sógornőjeként lehetett pártfogó, hiszen Orczy Lőrinc első felesége Podmaniczky lány volt). Kazinczy aztán 1790. május 26-án azt jegyezte fel: „Ebéd Beleznainénál”.³¹ Egy másik helyen ugyanerre a napról a következőket tudjuk meg: „ebéd Beleznaynénál. Ott Barkó.”³² A Barcóval való találkozás élményének azonban találni egy bővebb kidolgozását is, csak ott Kazinczy ezt az 1792-es koronázás alkalmával történt élményként írta meg – valószínűleg azonban elvéve a dátumot, mert ez alighanem 1790-re tehető:

Máj. 26dikán ebéden Generális Beleznay Miklósnénál, született Báró Podmaniczky Anna-Máriánál. Generális Barkó, Magyar-országi Commandírozó is ott. Ez nagy ellensége volt a' Magyarok' Tüzének, melly a' II. József' halálakor szikrázva lobogott, 's ő tartaték a' Titkos-Polizey Directorának, de a' mit én nem tudtam. A' Generális sértegető szókat ejte a' Magyarokról, a' Magyar öreg Asszonyaság' asztalánál, és Magyarok közt. Az ő vadságát azzal adám-vissza, hogy midőn nem tudom már melly éretlen szót ejte, gonosz tisztelettel fejtegetém neki, melly elmétlenséggel szóllott. Az öreg, szálas, száraz német elnyelte a' mézes falatot. – A' mint felkelénk az asztaltól, Molnár János Pesti Luth. Predik. és titkos Polizey beinte a' billiardasztalhoz, 's kért, vigyáznék magamra; Barkó titkos-Polizey, és mától fogva szemmel fog tartani.³³

Ezek után Kazinczyt a fogság sokáig távol tartotta mindenféle társasági eseménytől, így csak szabadulása után, 1803. május 14-éről találhatunk egy idevágó, de annál informatívabb bejegyzést:

Ebéd Gener. Beleznaynénál. Ott Báró Podmaniczky Sándor és hitvese Gróf Wartenslében Claire, a' Generálisnak és Gróf Teleki [hiány jelezve – Sz. M.] nek leánya. Ott B. Prónay Gábornak [hiány jelezve – Sz. M.] Kisasszonya is Liebknecht Kisasszonnyal. Obristlieutenant Kecskés az öreg Generálisnét mulattatja 's vele kötődik. Podmaniczky nyájaskodik szép feleségével: de nem hihető hogy az olyan asszony az illy férjet szeretesse olly formán mint mutatta, lelkesebb férj kell az ilyen asszonykának.³⁴

Talán ugyanerre az alkalomra vonatkozik ez a máshol található megjegyzése is: „Bécsbe menvén 1803. Pesten czaflicskát csináltaték magamnak, 's azt felkötöttem, de vele rútlm jártam: elvesztettem Generális Beleznaynének az ebédjénél.”³⁵

31 Uo., 175.

32 Uo., 322.

33 Uo., 95–96. Nem lehetetlen, de azért nem valószínű, hogy Kazinczy 1790-ben és 1792-ben is épp ugyanazon a napon, máj. 26-án találkozott volna Beleznaynénál Vincent Barcóval. A bővebb, 1792-es kidolgozást ezért vélem tévedésnek, no meg azért is, mert a II. József halálának emlegetése és a „Magyarok' Tüze” inkább 1790-re látszik utalni. A szöveghely értelmezése kapcsán más véleményen van: ORBÁN László, *A tinta színe = Leleplezett mellszobor: Nyomozások Kazinczy birtokán*, szerk. CZIFRA Mariann, Bp., Gondolat, 2009, 219–220.

34 PE, 285.

35 Uo., 91.

Természetesen Kazinczy idézett megjegyzései csak pillanatfelvételeket mutathatnak a Belezsnayné házában történt eseményekről, s különösen folyamatában nem tudják ábrázolni az ún. szalon tevékenységét. Ám még így is vannak tanulságai a szövegeknek. Először is: Kazinczy mindig „ebéd”-ről beszél Belezsnayné kapcsán, azaz ott tartózkodásai nem egy szalonszerű működést, hanem inkább egy vendégváró, társas ebédekkel reprezentáló, nyílt nemesi házat sejtetnek, ahol a háziasszony jelenléte elengedhetetlen az eseményen. Az ebéd mellett persze lehetett ott másféle szórakozási alkalom is: az 1790-es bejegyzés például elárulja, hogy voltak ott billiárdasztalok is – igaz, van némi alapunk kártyaasztal föltételezésére is, Fábri Anna megragadó víziójában nemhiába kapott ez olyan megtisztelő helyet: Berzeviczy Gergely egyik, 1790 körüli levelében anyjának beszámol egy tetemes kártyaadósságáról, amellyel Belezsnaynénak tartozik, bár arról itt nincs szó, hogy maga a végzetes és vesztes kártyaparti éppen Belezsnaynénál történt volna.³⁶ Ami pedig a jelenlévő vendégeket illeti: Kazinczy egyszer sem beszél arról, hogy itt irodalmi jellegű együttlétre lett volna alkalma, kulturális töltetű társaságot egyszer sem érzékeltetnek leírásai. Ha sorra vesszük a tőle emlegetett személyeket, akkor részben a rangjuk vagy pozíciójuk miatt számottevő potentátok vannak a meghívottak között, részben pedig Belezsnayné rokonai: az előbbiek közé tartozik Vincent Barco, a magyarországi főhadparancsnok³⁷ és Molnár János pesti evangélikus lelkész³⁸ (akiknél Kazinczy külön felhívja a figyelmet arra is, hogy egykorú vélekedés szerint mindkettőnek köze van a titkosrendőrséghez), az utóbbiak közé sorolható Podmaniczky Sándor és neje,³⁹ valamint valamelyik Prónay kisasszony; a társasági illem miatt jelenlévő társalkodóné, Liebknecht kisasszony és a katonatiszt Kecskés pedig színezi ugyan a társaságot, de annak jellegét alapvetően nem változtatja meg.⁴⁰ Persze nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy Barco is régi ismerős, még Belezsnay Miklós tisztvárosa volt, akit Pézteli József halotti prédikációja külön is megemlített mint a temetésen jelen lévő illusztris személyek egyikét.⁴¹ A Kazinczy megjegyzéseiből sejthető összetétel tehát egyáltalán nem mutat a kulturális értékekre különösen fogékony házigazdát – hacsak nem Kazinczyt magát tekintjük ilyen vendégnek, bár nyilván az ő esetében is nagyobb súllyal esett latba családi kapcsolatrendszere és társadalmi státusza, mint intellektuális törekvései vagy literátori érdemei.⁴² S akkor sem változik jelentősen az összkép, ha a házba valóban bejáratos Berzeviczy Gergellyel is számolunk, aki pedig szintén családi ismerős és pártfogolt volt Belezsnayné számára.

36 H. BALÁZS Éva, *Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus (1763–1795)*, Bp., Akadémiai, 1967, 158.

37 Róla lásd a következő életrajzot: KAZINCZY Ferenc, *Fogságom naplója*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011 (Kazinczy Ferenc Művei), 420.

38 Róla: *uo.*, 443.

39 Podmaniczky Sándor Belezsnayné testvére volt, egyébként Kazinczy sárospataki diáktársa; *vö.* PE, 935.

40 Ez még akkor is így van, ha a PE egyik személyről sem tudott semmiféle életrajzi adatot megadni, s így egyikőjük sem azonosítható megnyugtatóan.

41 PÉTZELI, *i. m.*, 43.

42 Hiszen Kazinczy először kisgyerekként, 1773-ban találkozik Belezsnay Miklóssal és feleségével, amikor a sárospataki kollégium nevében testvérel, Dienessel felköszöntik az iskola pártfogóját nevenapján. *Vö.* VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc és kora*, I–II, s. a. r. KOVÁTS Dániel, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, 48.

Végső soron tehát az aligha lehet kérdés, hogy Beleznayné pesti háza valóban társasági találkozóhely volt, ráadásul igencsak huzamosan: hiszen Kazinczy 1790-es élményeitől kezdve egészen 1803-ig (a háziasszony ebben az évben hunyt el) vannak szórványos adatok arról, hogy fel lehetett keresni a vendégszerető házat, s ezt nyilván sokan meg is tették. Az már viszont erősen kérdéses, hogy joggal föltételezünk-e itt szalonszerű működést, vagy inkább csak a társas étkezések alkalmait kell belelátnunk az itteni látogatásokba. Még inkább kérdéses, hogy irodalmi töltetű szalon föltételezhető-e Beleznayné házában, s ebből levezethető-e bármiféle kulturális törekvés (például egy magyar nyelvű irodalmi folyóirat) támogatása. Az újsütetű protestáns főnemesség mentalitásába ugyanis eleve nem fért bele egy ilyen jellegű mecénatúra; miért éppen egy ilyen típusú érdeklődésnek semmi más jelét nem mutató, egykori Podmaniczky lány lett volna a feltűnő kivétel? Egyébként a szíves és sok személyre szóló ebédmeghívások minden további nélkül levezethetők voltak egy köznemesi mentalitásból, különösen, ha ehhez olyan, nagyobb anyagi erő társult, mint amit akár a Beleznayokról, akár a Podmaniczkyokról a 18. század végén már joggal feltételezhetünk. A temetési búcsúztató alapján meg aztán különösen úgy tűnik, hogy Beleznayné voltaképpen nem tett mást, mint a férje életében már kialakított szokást folytatta. Pétzeli ugyanis többek között így búcsúzott Beleznay Miklós generálistól: „Meg-hólt benne egygy barátságos Magyar, a' kinek Háza, minden Vallás' különbsége nélkül mindeneknek nyitva állott, 's a' mellyhez az itt által menő Nemesek, Hadi Tisztek, úgy mentek mint a' magokéba. Meg-hólt benne egygy barátságos Magyar, a' kinek ízetlennek tettsett az ő ebédje, ha azt valamelly Jó-akarójával, Barátyával, sőt tsak valamelly idegennel, is meg-nem oszthatta.”⁴³ Ha hitelt adhatunk Pétzeli szavainak, akkor egy ilyen hagyomány ismeretében Beleznayné házának legfőbb újdonsága a helyszínében rejlett, azaz abban, hogy ő Pesten folytatta a vendégfogadásnak ezt, a korábban a pilisi kastélyban kialakított rendjét.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy az állítólagos Beleznayné-szalonnáról továbbra sem tudunk semmi konkrétumot – de a párhuzamok és kontextusok felsorakoztatásával talán azért ehhez a problémához is közelebb jutottunk. S alighanem szegényebbek lettünk egy legendával.